

Marcin Barej

Uniwersytet w Siedlcach

marcinbarej1941@wp.pl

Geneza i przegląd rosyjskich formacji wojskowych w służbie III Rzeszy w czasie wojny niemiecko-sowieckiej 1941-1945

The genesis and review of Russian military formations in the service of the Third Reich during the German-Soviet war 1941-1945

SUMMARY

During World War II, representatives of the nations living in the Soviet Union were the most numerous among foreign volunteers who were part of military units fighting on the side of Germany. They were encouraged to fight on the side of the Third Reich by their aversion to the Bolshevik rule in Russia and opportunism. The article is a review, the author talks about the genesis of these units and presents an overview of the most important of them.

Keywords: Germany, betrayal, Russia, Russian troops, Russian volunteers, World War II.

STRESZCZENIE

W czasie II wojny światowej przedstawiciele narodów zamieszkujących Związek Sowiecki byli najliczniejszymi spośród zagranicznych ochotników wchodzących w skład jednostek wojskowych walczących po stronie Niemiec. Do walki po stronie III Rzeszy skłaniała ich niechęć do władzy bolszewików w Rosji oraz koniunkturalizm. Artykuł ma charakter przeglądowny, autor opowiada o genezie tych oddziałów oraz prezentuje przegląd najważniejszych z nich.

Słowa kluczowe: II wojna światowa, Niemcy, Rosja, rosyjscy ochotnicy, zdrada, oddziały rosyjskie

Wstęp

Podczas II wojny światowej do batalii prowadzonej przez Niemców przeciwko Związkowi Sowieckiemu przyłączyło się wielu przedstawicieli narodowości zamieszkujących Europę oraz sam ZSRS. Największą liczbę ochotników stanowili właśnie Rosjanie. Do współpracy z Niemcami skłonił ich przede wszystkim nieludzki terror stosowany przez komunistów. Bolszewicy przejęli władzę na skutek rewolucji lutowej, a następnie październikowej, wykorzystując niezadowolenie ludności, która miała dość wojny z państwami centralnymi toczonej od 1914 r., i dzięki wpływom z zagranicy. Ostatni car Rosji Mikołaj II z dynastii Romanowów oraz jego rodzina zostali zamordowani przez bolszewików 17 lipca 1918 r. Rząd Tymczasowy na czele z Aleksandrem Kiereńskim nie umiał powstrzymać komunistów, a rewolucja rozlała się na cały kraj. Rozpoczęła się krwawa wojna domowa między bolszewikami a wojskami białych oraz chłopskimi oddziałami, która pochłonęła życie wielu milionów mieszkańców Rosji. Bolszewicy zwyciężyli, a biali udali się na emigrację, gdzie prowadzili działalność polityczną i czekali na możliwość rewanżu¹.

Wydawało się, że szansa pojawiła się 22 czerwca 1941 r. Ludność rosyjska, pamiętając przymusowe wywłaszczenie prywatnej własności, niszczenie kultury i tradycji rosyjskiej i tzw. *wielki terror* zapoczątkowany przez Stalina, witała niemieckie wojsko jak wyzwolicieli, a oddziały Armii Czerwonej masowo poddawały się Wehrmachtowi. Niemcy początkowo nie planowali tworzenia rosyjskich jednostek, tereny okupowane miały być poddane eksploatacji w ramach *Generalplan Ost*. Dopiero gdy sytuacja na froncie pogarszała się, rozpoczęli tworzenie oddziałów złożonych z przedstawicieli białej emigracji i jeńców wojennych. Powstał również Komitet Wyzwolenia Narodów Rosji pod przewodnictwem generała Andrieja Własowa. Walczyli z różnych pobudek, z nienawiści do władzy sowieckiej, ale nie tylko. Po zakończeniu wojny ich los był przesądzony. Na konferencji w Jałcie ustalono, że w razie poddania się tych oddziałów na stronę aliantów zachodnich, ich żołnierze mieli być niezwłocznie przekazywani stronie sowieckiej. Wielu z nich trafiło do łagrów lub zostało zabitych wraz z rodzinami.

Rosyjscy żołnierze walczący po stronie Niemców są odbierani w polskim społeczeństwie negatywnie, głównie przez udział części z nich w tłu-

¹ M. Barej, *Źródła rosyjskiego antybolszewizmu*, „Officine Historiae”, nr 5, 2022, s. 37-45.

mieniu Powstania Warszawskiego, jednakże większość członków tych formacji nie dokonywała zbrodni wojennych. Praca ma charakter przeglądu. Jej celem jest przedstawienie genezy rosyjskich formacji walczących po stronie Niemiec w latach 1941-1945 oraz ich krótka charakterystyka.

Podłoże współpracy

Już w pierwszych dniach wojny niemiecko-sowieckiej w wielu przygranicznych miejscowościach odnotowano przypadki witania Niemców jako wyzwolicieli przez miejscową ludność a w obozach jenieckich i na zajętych przez Niemców obszarach deklarowano chęć współpracy z Niemcami w walce z bolszewizmem². Przejścia żołnierzy Armii Czerwonej na stronę Niemców i masowe poddawanie się odnotowywano na całej długości frontu. Głównymi powodami współpracy Rosjan z Niemcami były krwawe represje NKWD wobec zwykłych obywateli, źle działający system kołchozów na wsi, przymusowa kolektywizacja rolnictwa i odebranie prywatnej własności chłopom, plan industrializacji, który spowodował zubożenie miast, wyzysk robotników mimo deklarowanej przez władze sowieckie ideologii komunistycznej mającej za najważniejsze dobro proletariatu, niszczenie przez wycofujące się oddziały Armii Czerwonej infrastruktury i zasobów oraz przymusowe wysiedlanie obywateli (w ramach tzw. taktyki „spalonej ziemi”), niszczenie kultury, tradycji i zwalczanie religii jako elementów wrogich ideałom sowieckim, traktowanie wziętych przez Niemców do niewoli jeńców sowieckich jako zdrajców ZSRS, oraz później prześladowania ludności współpracującej z Niemcami przez sowieckich partyzantów³. Rosyjski Kościół Prawosławny poza granicami Rosji był bardzo wrogo nastawiony do komunistów i do pozostałości Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego pod zarządem metropolity Sergiusza, który ogłosił swoją lojalność dla władzy sowieckiej, choć jego działalność w celu ochrony prawosławia była nieskuteczna⁴. Metropolita Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego poza granicami Rosji Serafin Lade w czerwcu 1941 r. następująco określił swój stosunek do inwazji Rzeszy Niemieckiej na Związek Sowiecki:

² B. Sokołow, *ZSRR pod okupacją*, Warszawa 2011, s. 10-15.

³ J. Curganow, *Biełoemigranty i Wtórąją mirowąją wojną*. Popytka riewansza. 1939-1945, Moskwa 2010, s. 162-164.

⁴ A. Szostkiewicz, *Z Bogiem i przeciw Bogu*, „Pomocnik Historyczny”, nr 6, 2011, s. 106-107.

Umiłowani bracia i siostry w Chrystusie! Karzący miecz Boskiej sprawiedliwości spadł na rząd sowiecki, jego popleczników i podobnie myślących (jak oni) ludzi. Miłujący Chrystusa wódz narodu niemieckiego wezwał swoją zwycięską armię do nowej walki, do tej walki, za którą od dawna tęsknimy – do konsekrowanej walki z wojującymi z Bogiem, katami i gwałcicielami, którzy osiedlili się na moskiewskim Kremlu... Zaprawdę, rozpoczęła się nowa krucjata w imię ratowania narodów spod władzy Antychrysta... Wreszcie nasza wiara jest usprawiedliwiona!... Dlatego jako pierwszy hierarcha Kościoła Prawosławnego w Niemczech apeluję do was. Bądźcie uczestnikami ponownej walki, ponieważ ta walka jest waszą walką; jest to kontynuacja walki rozpoczętej już w 1917 roku – ale niestety! - zakończonej tragicznie, głównie w wyniku zdrady waszych fałszywych sojuszników, którzy w naszych czasach chwycili za broń przeciwko narodowi niemieckiemu. Każdy z was będzie mógł znaleźć swoje miejsce na nowym froncie antybolszewickim. «Zbawienie wszystkich», o którym mówił Adolf Hitler w swoim przemówieniu do narodu niemieckiego, jest także waszym zbawieniem, spełnieniem waszych długoletnich dążeń i nadziei. Nadeszła ostatnia decydująca bitwa. Niech Pan pobłogosławi nowy wielki zbrojny wyczyn wszystkich bojowników antybolszewickich i da im zniszczyć ich wrogów oraz zwycięstwo. Amen!⁵

Zawarty przez ZSRS i III Rzeszę pakt o nieagresji z 23 sierpnia 1939 r. spowodował spadek zaufania „białych” emigrantów do władz niemieckich i zmniejszenie ich aktywności, zmieniło się to po rozpoczęciu operacji „Barbarossa”, gdy biali emigranci zaczęli wyrażać chęć współpracy z Niemcami, tak samo jak ludność na zdobytych ziemiach przez Niemców, jednakże Adolf Hitler był nastawiony negatywnie do współpracy i tworzenia oddziałów złożonych z ludności pochodzenia słowiańskiego⁶. Mimo to dowództwo niemieckie potrzebowało ludzi do zasilania jednostek frontowych, co było wówczas możliwe – do końca 1941 r do niewoli niemieckiej trafiło ponad 3 miliony żołnierzy⁷. Przetrzymano ich w obozach jenieckich w bardzo złych warunkach, zmuszając do ciężkich prac, a prócz tego panował tam głód i różne choroby, wskutek czego zmarło wiele setek tysięcy jeńców. Traktowanie w ten sposób pojmanych żołnierzy sowieckich oraz ludności

⁵ A. Sklarow, *Oni molilis' za fiuriera. Kak RPC poddierzywała Gitlera*, <https://argumentua.com/stati/oni-molilis-za-fyurera-kak-rpts-podderzhivala-gitlera> (dostęp: 20.05.2022).

⁶ J. W. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera*, Warszawa 2005, s. 34-36.

⁷ J. Solarz, *Armia Własowa*, Warszawa 2002, s. 6-8.

na ziemiach okupowanych dawało duży argument dla propagandy sowieckiej, mobilizującej do poświęcenia, dzięki czemu Armia Czerwona zdołała obronić Moskwę. Częścią ludności rosyjskiej, którą Hitler uważał za równą Niemcom, byli Kozacy, mający opinię zdecydowanych antykomunistów i niezłomnych wojowników⁸. Zresztą w latach 1918-1919 Kozacy otrzymywali wsparcie ze strony Cesarstwa Niemieckiego⁹.

W październiku 1941 r. pułkownik Henning von Tresckow i oficer wywiadu, pułkownik Rudolf von Gersdorf zaproponowali kierującemu Grupą Armii „Środek” marszałkowi Fedorowi von Bock, aby zlecił im utworzenie „armii wyzwoleńczej” składającej się z 200 tys. rosyjskich ochotników oraz utworzenie rządu rosyjskiego i podległych mu oddziałów w Smoleńsku¹⁰. Plan trafił do Naczelnego Dowódcy Sił Lądowych, marszałka Walthera von Brauchitscha, który stwierdził, że to może mieć decydujący wpływ w konflikcie ze Związkiem Sowieckim. Został jednak zdymisjonowany po przegranej pod Moskwą, co przekreśliło ten pomysł na jakiś czas¹¹.

Hilfswillige – kompanie i bataliony wschodnie

Rozciągnięcie linii frontu i szlaków linii zaopatrzenia zaczęło powodować wiele problemów, m.in. z zasobami ludzkimi do utrzymywania okupowanych terenów. Dowódcy niemieccy zaczęli wykorzystywać część jeńców oraz cywilów w sposób przymusowy lub przyjmując ochotników nastawionych wrogo wobec władzy sowieckiej do różnych zadań pomocniczych: budowali drogi i umocnienia, zostawali sanitariuszami, kierowcami, rzemieślnikami, wartownikami, kierowano ich do prac saperskich itd.¹² Służyli oni także w jednostkach *Luftwaffe* i *Kriegsmarine*¹³. *Hilfswillige*, zwani również *hiwisami*, używali mundurów Armii Czerwonej bez sowieckich oznaczeń i stopni lub byli ubrani w zwykłe ubrania cywilne. Jako oznakowania używali białej przepaski z napisem „Im Dienste der Deutschen Wehrmacht” (W służbie niemieckiego Wehrmachtu). Używano również naszywek z żółtym napisem literami cyrylicy POA (czyli ROA – Rosyjska

⁸ S. J. Newland, *Kozacy w Wehrmachcie 1941-1945*, Warszawa 2010, s. 89.

⁹ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 101.

¹⁰ J. Solarz, *op. cit.*, s. 8.

¹¹ *Ibidem*.

¹² S. I. Drobiazko, A. W. Karaszczuk, *Wtoraja mirowaja wojna 1939-1945. Russkaja oswoboditielnaja armija*, Moskwa 1998, s. 4.

¹³ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 79.

Armia Wyzwoleńcza) i flagą św. Andrzeja, która była kiedyś banderą floty rosyjskiej. Do wiosny 1942 r. po stronie Wehrmachtu służyło co najmniej 200 tys. *hiwisów*, a na początku 1943 r. ich liczba osiągnęła 600 tys.¹⁴

W 1942 r. rozpoczęto formowanie „batalionów i kompanii wschodnich”, które miały za zadanie walczyć z sowieckimi partyzantami. Pod koniec 1942 r. każda dywizja niemiecka posiadała co najmniej jedną kompanię wschodnią¹⁵. Były to jednostki zarówno w pełni ochotnicze, jak i ludzie przymusowo wcieleni do wojska. Dowodzili nimi oficerowie niemieccy, natomiast w zastępstwie dowództwo było przejmowane przez rosyjskich oficerów emigracyjnych lub byłych oficerów Armii Czerwonej, którzy byli szkoleni w specjalnych szkołach oficerskich m.in. w Mariupolu, Pskowie i Witebsku¹⁶. Jeden batalion wschodni na ogół składał się z 3-4 kompanii strzeleckich, natomiast w każdej kompanii znajdowało się po jednym plutonie artyleryjskim, moździerz, przeciwpancernym i dowodzenia. Na ich uzbrojenie składały się karabiny powtarzalne, automatyczne, maszynowe, działa kalibru 76,2 mm i 45 mm oraz moździerze 120 mm¹⁷. Oddziały te były rozmieszczane na całej linii frontu, pierwsze pojawiły się w Donbasie i w okolicach Leningradu¹⁸. W czerwcu 1943 r. na froncie wschodnim znajdowało się 80 tys. żołnierzy podzielonych na 1 pułk, 78 batalionów oraz 122 kompanie¹⁹. Powstały takie oddziały jak liczący 2700 żołnierzy pułk „Desna”, czy 1. Wschodni Pułk Ochotniczy²⁰.

W wyniku ponoszenia coraz większych strat przez Wehrmacht, część *hiwisów* zaczęło przechodzić na stronę sowieckich partyzantów. 25 września 1943 r. dowództwo niemieckie podjęło decyzję o przeniesieniu 19 batalionów wschodnich, 2 dywizji artylerii, 3 batalionów 1. Wschodniego Pułku Ochotniczego, 2 dywizjonów kawaleryjskich i szkoły oficerskiej z Mariupola do Włoch i Francji, gdzie niektóre z nich tłumili francuski ruch oporu oraz włoską partyzantkę antyfaszystowską²¹. W czerwcu 1944 r. rosyjscy żołnierze stacjonujący na zachodzie brali udział w obronie plaż Normandii przed desantem wojsk aliantów zachodnich i mimo słabego uzbrojenia

¹⁴ J. Solarz, *op. cit.*, s. 9.

¹⁵ S. I. Drobiazko, A. W. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 6.

¹⁶ J. Solarz, *op. cit.*, s. 8-11.

¹⁷ Ibidem, s. 12-15.

¹⁸ Ibidem, s. 13-14.

¹⁹ Ibidem, s. 12-13.

²⁰ Ibidem, s. 14-15.

²¹ S. I. Drobiazko, A. W. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 8-9.

stawili zacięty opór²². W 1944 r. bataliony wschodnie w większości zostały rozbite, reszta została wcielona do Sił Zbrojnych Komitetu Wyzwolenia Narodów Rosji lub do pozostałych jeszcze oddziałów niemieckich.

Siły Zbrojne Komitetu Wyzwolenia Narodów Rosji

Powstanie Sił Zbrojnych Komitetu Wyzwolenia Narodów Rosji wiązało się z postacią Andrieja Własowa. Urodził się w 1901 r. w wielodzietnej rodzinie chłopskiej. Uczęszczał do seminarium duchownego w Niżnym Nowogrodzie, jednakże rewolucja bolszewicka przerwała jego naukę, następnie zaczął się uczyć w średniej szkole rolniczej, a w 1919 r. został zmobilizowany do Armii Czerwonej, z którą już związał znaczną część swojego życia²³. Walczył w 2. Dywizji Dońskiej przeciwko oddziałom Antona Denikina w okolicach rzeki Don, a następnie z siłami Piotra Wrangla na Krymie²⁴. Po wojnie domowej pozostał w Armii Czerwonej jako dowódca kompanii, później awansował na dowódcę batalionu. W 1930 r. wstąpił do Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego. Jesienią 1938 r. Własow został wysłany do Chin, gdzie współpracował z grupą doradców wojskowych pod dowództwem Czang Kaj-szeka w celu utworzenia sojuszu sił Kuomintangu i komunistów chińskich wymierzonego w Japonię²⁵. Na początku operacji Barbarossa był dowódcą 4 Korpusu Zmechanizowanego, który miał za zadanie obronę Lwowa, a następnie dowodził 37. Armią, która broniła Kijowa²⁶. Mimo okrążenia przez Wehrmacht Własow zdołał się przebić. Brał udział w obronie Moskwy i dowodził 20. Armią. Za zasługi został awansowany na stopień generała lejtnanta oraz otrzymał Order Czerwonego Sztandaru²⁷. 7 stycznia 1942 r. rozpoczęła się tzw. operacja lubańska. Oddziały 2. Armii Uderzeniowej należącej do Frontu Wołchowskiego, utworzonego w celu zatrzymania niemieckiej ofensywy na Leningrad oraz późniejszego kontrnatarcia, z powodzeniem przedarły się przez wroga obronę, tworząc wyrwę na kilkadziesiąt kilometrów²⁸. W marcu 1942 r. generał Własow trafił do Frontu Wołchowskiego jako zastępca do-

²² Ibidem, s. 9-10.

²³ W. I. Filatowicz, *Własowszcżina*. ROA: *biehyje piatna*, Moskwa 2005, s. 12.

²⁴ C. Andreyev, *Generał Własow i rosyjski ruch wyzwoleniczy*, Warszawa 1990, s. 15-16.

²⁵ Ibidem, s. 17.

²⁶ A. Kolesnik, ROA – *Własowskaja Armija*. *Sudiebnoje dieło A. A. Własowa*, Charków 1990, s. 11.

²⁷ C. Andreyev, *op. cit.*, s. 17.

²⁸ Ibidem, s. 21-22.

wódcy i w kwietniu objął dowództwo nad 2. Armią Uderzeniową, odpie-
rając niemieckie kontrataki do 24 czerwca – w tym dniu wydał rozkaz, aby
żołnierze przebijali się w małych grupach we własnym zakresie²⁹. 12 lipca
został wzięty do niewoli.

3 sierpnia 1942 r. Własow wysłał list do władz niemieckich, w któ-
rym zaproponował utworzenie Rosyjskiej Armii Wyzwolenczej z jeńców
wojennych i członków rosyjskiej emigracji, argumentując to niechęcią spo-
łeczeństwa sowieckiego do reżimu Stalina³⁰. Własow został przeniesiony
do berlińskiego obozu jenieckiego, a następnie do Dahlen, gdzie podlegał
aresztowi domowemu. Później został przeniesiony do centrum Propagan-
dy Wehrmachtu w Berlinie, gdzie spotkał się m.in. z członkami Ludowo-
-Pracowniczego Związku Solidarystów Rosyjskich³¹. Utworzono tam tzw.
Komitet Rosyjski, w skład którego miał wejść Własow jako przewodniczą-
cy, Wasilij Małyszkin, jako sekretarz, oraz Gieorgij Żylenkow i Miletij Zy-
kow. Nie został on jednak oficjalnie uznany przez Niemcy za organ nowej
władzy rosyjskiej³². 27 grudnia 1942 r. komitet ten podpisał tzw. deklara-
cję smoleńską, według której koniecznym było zbudowanie nowej, demo-
kratycznej Rosji bez Stalina i komunizmu³³. Ministerstwo Rzeszy do spraw
Okupowanych Terytoriów Wschodnich pod kierownictwem Alfreda Ro-
senberga nakazało rozpowszechnianie tego dokumentu po stronie sowiec-
kiej w celu spowodowania zwiększenia liczby dezercji w sowieckiej armii.
Kpt. Wilfried Strik-Strikfeldt zalecił jednak pilotowi mającemu rozrzucić
ulotki zrzucić je na obszary zajmowane przez wojska niemieckie³⁴. Uważał
on, że bardziej skuteczne będzie zachęcanie ludności na terenach zajętych
przez wojska niemieckie do pomocy Wehrmachtowi, było to według niego
bardziej prawdopodobne niż ucieczka żołnierzy z Armii Czerwonej. Konty-
nuacją tych działań była operacja pod kryptonimem „Silberstreif³⁵”.

Pierwszą jednostką w ramach Rosyjskiej Armii Wyzwolenczej miała
być złożona z żołnierzy płk. Władimira Gila-Rodionowa tzw. Gwardyjska
Brygada ROA. Utworzono ją niedaleko Pskowa 22 maja 1943 r., dowództwo
nad nią objął służący podczas wojny domowej w Rosji w oddziałach Bu-

²⁹ A. Kolesnik, *op. cit.*, s. 11.

³⁰ Ibidem.

³¹ C. Andreyev, *op. cit.*, s. 38-39.

³² Ibidem, s. 36-37.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ J. Hoffmann, *Rosyjscy sojusznicy Hitlera. Własow i jego armia*, Warszawa 2008, s. 126.

lak-Balachowicza, późniejszy działacz faszystowski Siergiej Iwanow³⁶. Liczyła 650 żołnierzy i walczyła z sowiecką partyzantką³⁷. 22 czerwca 1943 r. w Pskowie brała udział w paradzie wojskowej. W listopadzie 1943 r. 150 jej żołnierzy przyłączyło się do partyzantów sowieckich, wskutek czego brygada została rozwiązana³⁸.

W miejscowości Dübendorf w lutym 1943 r. została utworzona szkoła przygotowująca przyszłych propagandystów, którzy po kursie mieli krzewić wśród jeńców postawy antybolszewickie i przygotowywać przyszłych żołnierzy do walki w szeregach Rosyjskiej Armii Wyzwoleńczej³⁹. Program szkolenia był podzielony na 3 działy. Pierwszy z nich był poświęcony w całości państwu niemieckiemu, przedstawiano w nim krótką historię Niemiec, ruchu narodowosocjalistycznego oraz jego założenia, a także ówczesną sytuację polityczno-gospodarczą Rzeszy Niemieckiej⁴⁰. W drugim dziale była zawarta krótka historia Rosji, sytuacja polityczna w Związku Sowieckim i krytyka ustroju komunistycznego, przedstawiono w nim także relacje angielsko-rosyjskie i sowiecko-niemieckie. W obu działach poświęcono również kilka podpunktów osobom narodowości żydowskiej. W trzecim dziale natomiast przyszłym propagandystom przedstawiono główne założenia rosyjskiego ruchu antykomunistycznego⁴¹. Propagandyści byli rekrutowani z oddziałów *Hilfswillige*.

Ciekawym przykładem działalności propagandowej w ramach Rosyjskiej Armii Wyzwoleńczej jest „Piesennik Dobrowolca” (Śpiewnik Ochotnika) wydany w 1943 r. w Narwie⁴². Była to broszurka zawierająca rosyjskie pieśni ludowe i wojskowe, zarówno te z czasów carskich, jak i powstałe na potrzeby ROA. Najbardziej znanym utworem jest hymn ROA „My idiom szyrokimi polami” (My idziemy szerokimi polami) autorstwa Anatolija Flaume używającego pseudonimu Fropow⁴³. Marsz ten był regularnie transmitowany w radiu na terenach znajdujących się pod kontrolą Niemiec.

Własow zaczął wygłaszać przemówienia do ludności rosyjskiej, cieszące się dużą popularnością.

³⁶ M. W. Wasiljew, *Pierwyj gwardiejskij batalon ROA*, „Pskow. Nauczno-practiczeskij, istoriko-krajevedczeskij żurnal”, nr 44, 2016, s. 159-164.

³⁷ *Ibidem*, s. 165-168.

³⁸ *Ibidem*, s. 169-170.

³⁹ C. Andreyev, *op. cit.*, s. 38.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 126.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² T. Sagdijew, *Kakije piesni peli w armii priedatiela Własowa*, <https://russian7.ru/post/kakije-piesni-peli-v-armii-predatelya-vla/> (dostęp: 01.07.22).

⁴³ K. Aleksandrow, *Armija gienierala Własowa 1944-1945*, Moskwa 2006, s. 269-270.

Z zachowanych relacji o tych przemówieniach wynika, że koncentrował się wciąż na tych samych i wywierał ogromne wrażenie na wielu, nawet spośród tych, którzy krytycznie odnosili się do jego działań. Po raz kolejny podkreślał, że Rosja nie powinna pozwolić na jakikolwiek rodzaj obcej dominacji. Naród niemiecki w sojuszu z Rosjanami winien pomóc im w obaleniu dyktatury Stalina, dokładnie tak jak w swoim czasie Rosjanie pomogli Niemcom pozbyć się Napoleona. Wyjaśniał, że Stalin używał rozlicznych metod, by oszukać lud co do swoich prawdziwych zamiarów i podkreślał, że nie można dać się zwieść tym kłamstwom. Nacjonalizm Własowa był niezwykle mocny, co więcej – nie czynił on żadnych starań, by ukryć go przed miejscowymi władzami. Na jednym z wieców spytał wprost tłumu zgromadzonych, czy chcą stać się niewolnikami Niemców. Odpowiedział mu ryk „Nie”⁴⁴.

Generał opublikował także list „Dlaczego zdecydowałem się na walkę z bolszewizmem”, w którym opisuje zmianę swojego stosunku do władz Związku Sowieckiego i wzywa w nim ludność rosyjską do dołączenia do jego walki z bolszewizmem⁴⁵. Hitler jednak nie chciał przeceniania rosyjskiego ruchu wyzwolenczego i 1 lipca 1943 r. na konferencji w Berghof nakazał wstrzymanie działalności politycznej Własowa⁴⁶.

Dopiero z inicjatywy Heinricha Himmlera Własow mógł ponownie rozpocząć działalność⁴⁷. Niemcy zezwolili na utworzenie Komitetu Wyzwolenia Narodów Rosji (KONR), który miał reprezentować wszystkie narody zamieszkujące Rosję oraz podległych mu dwóch dywizji. 14 listopada 1944 r., oprócz utworzenia KONR, został ogłoszony tzw. Manifest Praski KONR⁴⁸. Zawierał on odezwę do narodów zamieszkujących ZSRS. Oskarżano w nim bolszewików o zbrodnie dokonywane na tych nacjach. W manifestcie zawarto cele KONR takie jak: obalenie dyktatury Stalina, podpisanie „honorowego” pokoju z Niemcami i przywrócenie praw narodom zamieszkującym ZSRS uzyskanych po rewolucji lutowej⁴⁹. Nowym ustrojem Rosji miała być demokracja, gospodarkę centralnie planowaną miano zastąpić mechanizmami rynkowymi, a ziemie należące do kołchozów obiecywano przekazać chłopom⁵⁰. Prócz tego w manifestcie zawarto m.in. po-

⁴⁴ C. Andreyev, *op. cit.*, s. 41.

⁴⁵ Ibidem, s. 42.

⁴⁶ Ibidem, s. 46.

⁴⁷ P. Zychowicz, *Niemcy. Opowieści niepoprawnie politycznie III*, Poznań 2017, s. 238.

⁴⁸ J. Hoffmann, *op. cit.*, s. 130.

⁴⁹ C. Andreyev, *op. cit.*, s. 180-181.

⁵⁰ Ibidem, s. 181.

stulaty o ludowo-pracowniczym charakterze nowego państwa rosyjskiego, likwidacji aparatu przymusu, bezpłatnej edukacji i służby zdrowia, wolności słowa i swobody wyznawania swojej religii, równouprawnieniu kobiet czy o amnestii dla więźniów politycznych. W manifestie zabrakło wątków antysemickich, głównym wrogiem byli komuniści oraz Stany Zjednoczone i Wielka Brytania⁵¹.

23 listopada 1944 r. wydano rozkaz o utworzeniu 1. Dywizji Rosyjskiej Armii Wyzwoleńczej (600. Dywizji Piechoty Wehrmachtu), której dowódcą został pułkownik Siergiej Buniaczenko, natomiast 17 stycznia 1945 r. rozkaz o utworzeniu 2. Dywizji ROA (650. Dywizji Piechoty Wehrmachtu) pod dowództwem pułkownika Grigorija Zwieriewa⁵². 1. Dywizja ROA była złożona z *hiwisów* służących poprzednio na froncie zachodnim oraz żołnierzy Rosyjskiej Wyzwoleńczej Armii Ludowej Bronisława Kamińskiego. Liczyła ona 18 tys. ludzi, a jako uzbrojenie posiadała 35 dział piechoty, 54 haubice, 79 moździerzy, 9 czołgów T-34, 10 dział samobieżnych „Hetzer”, kilka samochodów pancernych BA-10, 20 miotaczy ognia oraz 539 karabinów maszynowych różnego typu⁵³. 2. Dywizja ROA liczyła 12 tys. żołnierzy pochodzących, tak jak w przypadku 600. Dywizji Piechoty, z pozostałości oddziałów *Hilfswillige* z frontu zachodniego oraz ze szkoły oficerskiej ROA i obozów jenieckich⁵⁴. Planowano utworzenie 3. Dywizji ROA pod dowództwem pułkownika Samuila Kojdy, co się jednak nie udało. Później do sił zbrojnych KONR dołączyła większość pozostałych jednostek rosyjskich. 19 stycznia 1945 r. rozkazem Marszałka Rzeszy Hermanna Göringa zostały utworzone Wojenno-Powietrzne Siły ROA, następnie dowództwo nad tą jednostką przekazano Własowowi, który mianował pułkownika Wiktora Malcewa ich dowódcą⁵⁵. Na swoim wyposażeniu posiadała 3 samoloty bliskiego rozpoznania Fieseler Fi 158, 12 lekkich bombowców Junkers Ju 88, 2 samoloty transportowe Junkers Ju 52, 12 samolotów myśliwskich Messerschmitt Me-109 w wersji G 10 i 10 samolotów do celów szkoleniowych⁵⁶. Siły powietrzne ROA posiadały również na swoim stanie 2 samoloty odrzutowe Messerschmitt Me-262⁵⁷.

⁵¹ Ibidem, s. 179.

⁵² J. Solarz, *op. cit.*, s. 41.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, s. 42.

⁵⁶ J. Hoffmann, *op. cit.*, s. 105.

⁵⁷ M. Antilewskij, *Awiacyjna gienierata Własowa*, „Istorija Awiacyi”, № 2, 2000, s. 37.

2 lutego 1945 r. Brygada Przeciwpancerna „Russland” pod dowództwem podpułkownika Michaiła Gałkina rozpoczęła zajmowanie przyczółka na wschodnim brzegu rzeki Odry. W walkach brał udział również złożony z Rosjan 1604. Pułk Grenadierów⁵⁸. W marcu 1945 r. 1. Dywizja ROA rozpoczęła marsz w kierunku Szczecina w celu wsparcia dowodzonej przez generała Theodora Bussego 9. Armii, wchodzącej w skład Grupy Armii „Wisła” dowodzonej przez Heinricha Himmlera⁵⁹. Na spotkaniu KONR w Karłowych Varach ustalono, że wszystkie rosyjskie oddziały powinny zostać zgrupowane w austriackiej części Alp. Liczono też na wojnę między Związkiem Sowieckim a aliantami zachodnimi, których ROA miałyby wspomóc⁶⁰. 6 kwietnia 1945 r. 1. Dywizja ROA dostała rozkaz ataku na sowieckie pozycje na Odrze i 13 kwietnia Buniaczenko rozpoczął natarcie, które zostało jednak powstrzymane przez silny ogień z pistoletów automatycznych i karabinów maszynowych⁶¹. Mimo sprzeciwu oficerów niemieckich, Buniaczenko zarządził odwrót na południe w celu połączenia się z innymi jednostkami rosyjskimi. 10 kwietnia 1945 r. w kierunku Czeskich Budziejowic oraz Linzu zostały skierowane 2. Dywizja ROA i pozostałe jednostki podległe KONR⁶². 1. Dywizja ROA maszerowała przez okolice Drezna i przekroczyła rzekę Łabę. W wyniku spotkania Buniaczenki z feldmarszałkiem Ferdinandem Schörnerem zmieniono plan i dywizję skierowano w kierunku Brna w Czechosłowacji, gdzie miała walczyć z oddziałami Armii Czerwonej⁶³. 30 kwietnia 1945 r. w okolicy Zwiesel część jednostek należących do Sił Zbrojnych KONR poddała się wojskom amerykańskim⁶⁴.

W Czechosłowacji ROA nawiązała kontakty z czeskim ruchem oporu, któremu obiecano pomoc w wyzwoleniu Pragi spod okupacji niemieckiej, w ten sposób chciano ocieplić wizerunek rosyjskiego ruchu wyzwolenczego⁶⁵. 5 maja 1945 r. żołnierze ROA dotarli do przedmieść Pragi, a 6 maja zaatakowali wojska niemieckie, w trakcie walk poległo 300 żołnierzy Bu-

⁵⁸ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 108.

⁵⁹ L. Molendowski, *Bitwa rosyjsko-sowiecka – 1. Dywizja ROA w obronie Berlina*, <https://www.konflikty.pl/historia/druza-wojna-swiatowa/bitwa-rosyjsko-sowiecka-1-dywizja-roa-w-obronie-berlina/> (dostęp: 03.07.22).

⁶⁰ J. Solarz, *op. cit.*, s. 45.

⁶¹ C. Andreyev, *op. cit.*, s. 58-59.

⁶² J. Solarz, *op. cit.*, s. 45.

⁶³ C. Andreyev, *op. cit.*, s. 60.

⁶⁴ J. Solarz, *op. cit.*, s. 45.

⁶⁵ R. D. Müller, *Wspólnicy Hitlera. Formacje sojusznice Wehrmachtu na froncie wschodnim*, Warszawa 2010, s. 289.

niaczenki⁶⁶. Do Pragi dotarł amerykański oddział zwiadowczy, który miał sprawdzić, czy partyzantom była potrzebna pomoc. Jego kapitan poinformował dowództwo ROA o przekazaniu wpływów w Czechach Związku Sowieckiemu przez Stany Zjednoczone⁶⁷. W tym samym dniu nowo powstały rząd czeski oświadczył, że nie prosi wojsk KONR o pomoc ani nie popiera ich walki. Czekaając na przybycie Armii Czerwonej zaofiarował również Buniaczence, że wstawi się za jego żołnierzami, gdy ci poddadzą się Sowiecom⁶⁸. 7 maja 1945 r. 1. Dywizja Sił Zbrojnych KONR wyruszyła z Pragi na południe, mając nadzieję na nawiązanie kontaktu z armią USA oraz uniknięcie repatriacji do Związku Sowieckiego, natomiast 2. Dywizja ROA znajdowała się w Austrii i poddała się wojskom USA 6 maja⁶⁹. Czeska partyzantka zabiła i pojmała kilku wyższych oficerów ROA, oddając ich w ręce sowieckie. 10 maja 1945 r. 1. Dywizja ROA poddała się 3. Armii Amerykańskiej, nie została jednak wpuszczona do amerykańskiej strefy okupacyjnej⁷⁰. Dowództwo ROA wydało rozkaz o rozproszeniu się i ucieczce na własną rękę, około 10 tys. ludzi zostało pojmany przez żołnierzy sowieckich lub czeskich partyzantów, reszcie udało się przedostać do strefy amerykańskiej, ale duża część z nich została wydana komunistom⁷¹.

W Związku Sowieckim żołnierze i kadra oficerska armii Własowa została surowo ukarana, znaczna część została poddana karze śmierci lub zesłaniu do łagru. Gen. Własow i 11 innych osób zostało skazanych na karę śmierci poprzez powieszenie. Postawiono im zarzuty zdrady, działalności terrorystycznej przeciwko ZSRS i szpiegostwa na rzecz III Rzeszy⁷². 2 sierpnia 1946 r. dokonano egzekucji na gen. Własowie⁷³.

Rosyjska Wyzwoleńcza Armia Ludowa (29. Dywizja SS)

Początki tej jednostki sięgają jesieni 1941 r., gdy 4 października oddziały niemieckie wkroczyły do znajdującej się w okolicach miasta Briańsk

⁶⁶ C. Andreyev, *op. cit.*, s. 61.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ J. Thorwald, *Iluzja. Żołnierze radzieccy w armii Hitlera*, Warszawa 2010, s. 382.

⁶⁹ C. Andreyev, *op. cit.*, s. 62.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem, s. 63.

⁷³ Ibidem, s. 64.

miejsowości Łokot⁷⁴. Tę datę można uznać za powstanie tzw. Łokockiego Okręgu Autonomicznego, zwanego też Republiką Łokocką. Mieszkańcy nowo powstałej republiki rozpoczęli współpracę z Niemcami. Pracowników administracji sowieckiej, którzy nie wycofali się z Armią Czerwoną, wydano Niemcom, zdarzały się również przypadki ich zabijania⁷⁵. W celu walki z bandami rabunkowymi i partyzantką sowiecką utworzono straż ludową. Początkowo licząca 18 żołnierzy, następnie zwiększona do 200 ludzi, do grudnia 1941 r. liczyła już około 2000 osób⁷⁶. Żołnierze byli również wykorzystywani do ochrony kolei czy eskorty konwojów. Starostą Republiki Łokockiej został Konstantin Woskobojnik, a jego zastępcą Bronisław Kamiński.

Konstantin Woskobojnik urodził się w 1895 r. w miejscowości Smieła w okolicach Kijowa. Studiował prawo na Uniwersytecie Moskiewskim⁷⁷. W 1916 r. wstąpił do armii i brał udział w ofensywie Brusilowa. Latem 1918 r. przystąpił do Armii Ludowej Komitetu Zgromadzenia Ustawodawczego, we wrześniu opuścił ją i dołączył do Armii Czerwonej⁷⁸. Po zdemobilizowaniu i ślubie przeprowadził się do miejscowości Chwałyńsk, gdzie został sekretarzem w komisariacie wojskowym. Przyłączył się do antykomunistycznego powstania, w kwietniu 1921 r. ranny uciekł przed CZeKa z małżonką do Astrachania, gdzie zmienił tożsamość⁷⁹. Razem z żoną udał się do Moskwy, został instruktorem łowiectwa, w 1930 r. ukończył studia i został kierownikiem pracowni elektrotechnicznych w Izbie Miar i Wag ZSRS. Podczas „wielkiej czystki” został skazany na 3 lata zesłania do obwodu nowosybirskiego, w latach 1934-1935 przebywał na Ukrainie, następnie udał się z rodziną do Orska, by w końcu przybyć do Łokotu w 1937 r.⁸⁰

Bronisław Kamiński urodził się w 1899 r. w Dobrzyniu, miał polskie korzenie. W 1917 r. uczył się w Instytucie Politechnicznym w Piotrogradzie, w 1918 r. wstąpił do Armii Czerwonej⁸¹. W 1922 r. rozpoczął naukę w Chemiczno-Technologicznym Instytucie w Piotrogradzie oraz podjął pracę w zakładach chemicznych „Riespublika”. Ożenił się i miał 4 dzieci. Był członkiem WKP(b), ale otwarcie krytykował poczyny Stalina, za co

⁷⁴ R. Michaelis, *POHA (RONA)*, Warszawa 2010, s. 5.

⁷⁵ I. Kowtun, D. Żukow, 29. *Dywizja Grenadierów SS „Kamiński”*, Zakrzewo 2017, s. 13.

⁷⁶ Ibidem, s. 19-20.

⁷⁷ Ibidem, s. 18.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem, s. 19.

⁸¹ Ibidem.

został wydalony z partii w 1935 r., a w 1937 r. aresztowany i skazany na 10 lat łagru⁸². W 1941 r. zesłano go do Łokotu, gdzie jako inżynier zaczął pracę w gorzelni.

Woskobojnik i Kamiński 25 listopada 1941 r. założyli Narodowosocjalistyczną Partię Robotniczą Rosji „Wiking”⁸³. Podobnie jak KONR, NSPRR wydała ona swój własny manifest. Stawiali sobie za pierwszy cel walkę z komunizmem, uznawali prawo narodów zamieszkujących Rosję do samostanowienia i deklarowali utworzenie państwa ludowo-robotniczego, dodatkowo treść ich manifestu była przepelniona antysemityzmem⁸⁴. Woskobojnik został zabity 8 lutego 1942 r.

W drugiej połowie 1942 r. straż ludowa została przemieniona w Rosyjską Wyzwoleńczą Armię Ludową, jej stan osobowy (m.in. dzięki mobilizacji) wynosił 10 tys. żołnierzy. Uzbrojeni byli w karabiny powtarzalne, 2 tankietki T-27, 5 czołgów BT, kilka samochodów pancernych BA, 2 czołgi T-34 i jeden KW⁸⁵. Odznaką naramienną żołnierzy Kamińskiego była biała tarcza z obramowaniem w kolorze czerwonym z czarnym lub złotym krzyżem św. Jerzego oraz znajdującym się nad nim napisem POHA⁸⁶ (RONA). W pierwszej połowie 1943 r., dzięki kolejnej mobilizacji, szeregi RONA posiadały 12 tys. żołnierzy, uzbrojonych w 40 moździerzy, 500 karabinów maszynowych, 3 armaty przeciwlotnicze, 22 czołgi i pojazdy opancerzone i kilkadziesiąt dział różnego rodzaju⁸⁷. Posuwająca się do przodu Armia Czerwona latem 1943 r. dotarła do granic Republiki Łokockiej, co zmusiło Kamińskiego do wycofania się na tereny Białorusi 26 sierpnia 1943 r., pozostawił jedynie 2 pułki do odpierania sowieckiego ataku⁸⁸. Oddziały RONA zostały rozmieszczone w okolicach trasy kolejowej między Lepelem a Orszą, na tych terenach Kamiński przeprowadził mobilizację, uzupełniając oddział do 7000 ludzi. W wyniku dalszych postępów Armii Czerwonej żołnierze Kamińskiego zostali przeniesieni najpierw w okolice Częstochowy i Raciborza, a następnie na poligon Münsingen w Wirtembergii⁸⁹. Himmler planował stworzenie z żołnierzy Kamińskiego 29. Dywizji SS (pierwszej ro-

⁸² Ibidem.

⁸³ I. Kowtun, D. Żukow, *Posobniki. Issledowanija i materiaty po istorii otieczestwiennogo kottaboracy-onizma*, Moskwa 2020, s. 26.

⁸⁴ R. Michaelis, *op. cit.*, s. 66-67.

⁸⁵ J. Solarz, *op. cit.*, s. 29.

⁸⁶ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 75.

⁸⁷ J. Solarz, *op. cit.*, s. 29.

⁸⁸ Ibidem

⁸⁹ R. Michaelis, *op. cit.*, s. 17-29.

syjskiej), Kamiński został mianowany Waffen-Brigadenführerem der SS⁹⁰. RONA została wcielona do Waffen SS jako Brygada Szturmowa SS „RONA”. Z 1700 żołnierzy Kamińskiego utworzono pułk szturmowy, który został wysłany do tłumienia Powstania Warszawskiego. Od 4 do 14 sierpnia 1944 r. przebywał w dzielnicy Ochota, dokonując licznych rabunków i makabrycznych zbrodni na ludności cywilnej⁹¹. Z tego powodu Kamiński 19 sierpnia 1944 r. został pozbawiony dowodzenia nad RONA, a 28 sierpnia aresztowany. Zginął w niewyjaśnionych okolicznościach⁹². Pułk został wycofany w okolice Puszczy Kampinoskiej, gdzie w walkach z polską partyzantką został rozbity. Pozostali żołnierze RONA zostali przyłączeni do Sił Zbrojnych KONR Własowa⁹³. Jeszcze po zakończeniu II wojny światowej na terenie byłej Republiki Łokockiej działała partyzantka antykomunistyczna, ostatni wyrok w sprawie działalności antysowieckiej wydano w 1978 r.⁹⁴.

30. Dywizja SS (2. Rosyjska)

Formacja ta została utworzona 18 sierpnia 1944 r. z oddziałów policji białoruskiej, kozackiej i ukraińskiej znajdujących się w Prusach Wschodnich oraz sformowanej w Łomży brygady Schutzmannschaft „Siegling” (co ciekawe znalazło się w niej 65 Polaków⁹⁵) pod dowództwem SS-Obersturmbannführera Hansa Sieglinga, późniejszego dowódcy 30. Dywizji SS⁹⁶ (2. Rosyjskiej). Żołnierze dywizji składali przysięgę:

Składam przed Bogiem tę świętą przysięgę, że w walce z bolszewickim wrogiem mojej ojczyzny będę bezwarunkowo posłuszny najwyższemu dowódcy niemieckiego Wehrmachtu, Adolfowi Hitlerowi, oraz że jako dzielny żołnierz będę zawsze gotowy zapłacić życiem za tę przysięgę⁹⁷.

W sierpniu 1944 r. część 30. Dywizji SS (2. Rosyjskiej) została wysłana do zwalczania partyzantki francuskiej, żołnierze jednak byli niezdyscy-

⁹⁰ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 141.

⁹¹ J. Solarz, *op. cit.*, s. 30-31.

⁹² I. Kowtun, D. Żukow, 29. *Dywizja...*, s. 183-187.

⁹³ J. Solarz, *op. cit.*, s. 31.

⁹⁴ I. Kowtun, D. Żukow, 29. *Dywizja...*, s. 200-201.

⁹⁵ R. Michaelis, *op. cit.*, s. 52.

⁹⁶ P. Hausser, K. Zalesskij, *Czarna Gwardia Hitlera. Waffien-SS w boju*, Moskwa 2007, s. 109.

⁹⁷ R. Michaelis, *op. cit.*, s. 52.

plinowani do tego stopnia, że wyrządzali szkody stronie niemieckiej lub dezertowali⁹⁸. 30 sierpnia 1944 r. po przybyciu wszystkich żołnierzy dywizję skierowano do Alzacji, tam zostały przeformowane i rozpoczęły ćwiczenia⁹⁹. Składała się z 2368 ludzi, była uzbrojona w karabiny posowieckie, brakowało jej ciężkiej broni¹⁰⁰. Dywizja została przeniesiona w okolice tzw. Bramy Brandenburskiej do LXIII. Korpusu Armijnego, obsadziła pozycje wzdłuż kanału Ren-Rodan między Wolfersdorfem i Montreux Chateau oraz na odcinku Dammerkirch-Altkirch-Hirtzbach, gdzie została odrzucona przez francuską 1. Dywizję Pancerną na linię Hindlingen-Hirtzbach¹⁰¹. 22 listopada 1944 r. razem z oddziałami niemieckimi rozpoczęła atak, niszcząc 6 czołgów. 23 listopada 1944 r. Francuzi przeszli do ofensywy, co zmusiło 30. Dywizję SS do wycofania się w kierunku Spechbach-Bernweiler¹⁰². Brała później udział w walkach z francuskimi oddziałami pancernymi w Bernweiler, Balschweiler oraz Buetweiler. Część żołnierzy została użyta jako odwód dla LXIII. Korpusu Armijnego, reszta trafiła do obozu szkoleniowego Münsingen¹⁰³. 11 stycznia 1945 r. została rozformowana, próbowano sformować na jej miejsce nową dywizję SS 1. Białoruską, jednakże w wyniku konfliktów Siegling i niemiecki kontyngent dołączyli do 30. Dywizji SS „Nibelungen”, reszta żołnierzy dołączyła do wojsk Własowa¹⁰⁴.

Rosyjski Korpus Ochronny w Serbii

Była to formacja utworzona przez Niemców 12 września 1941 r., początkowo pod nazwą Samodzielny Korpus Rosyjski, składająca się ze znajdującej się w Jugosławii białej emigracji z Rosyjskiego Związku Ogólnowojskowego i byłych żołnierzy Armii Ochotniczej¹⁰⁵. Na jej czele stanął gen. por. Michaił Skorodumow, następnie gen. mjr. Borys Szejfon. Przez cały okres istnienia jednostki służyło w niej około 17 tys. żołnierzy¹⁰⁶. Niemcom postawiono pewne warunki: żołnierze korpusu mieli odpowiadać tylko

⁹⁸ Ibidem, s. 55.

⁹⁹ Ibidem, s. 58.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 56.

¹⁰¹ Ibidem, s. 59-60.

¹⁰² Ibidem, s. 61.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ P. Hausser, K. Zalesskij, *op. cit.*, s. 109.

¹⁰⁵ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 111.

¹⁰⁶ *Russkij Korpus na Bałkanach. 1941-1945 goda*, D. P. Wiertepow (red.), Nowy Jork 1963, s. 405.

przed swoim dowódcą, być wyposażeni w mundury rosyjskie i po pokonaniu komunistów w Jugosławii korpus miał być przeniesiony do walki z Armią Czerwoną¹⁰⁷. Oddział miał też nie być używany do walki przeciwko Czetnikom i rządowi serbskiemu. Ideą korpusu był monarchizm i antykomunizm¹⁰⁸. 30 listopada 1942 r. został włączony do Wehrmachtu.

Żołnierze Rosyjskiego Korpusu Ochronnego pełnili funkcje pomocnicze i wartownicze oraz walczyli z partyzantką komunistyczną Josipa Tity na granicy serbsko-chorwackiej¹⁰⁹. 30 kwietnia 1945 r. zginął Borys Szejfon, nowym dowódcą korpusu został walczący w wojnie domowej w Rosji przeciwko bolszewikom płk Anatolij Rogożyn, który poprowadził resztki korpusu do Austrii i 12 maja 1945 r. poddał się wojskom brytyjskim¹¹⁰. Po wojnie Rogożyn udał się na emigrację do USA, tam działał w organizacjach rosyjskiej emigracji i zmarł 6 kwietnia 1972 r.¹¹¹.

Ochotniczy Pułk SS „Wariag”

Innym oddziałem rosyjskim formowanym w okupowanej Jugosławii był utworzony z białej emigracji rosyjskiej i jeńców wojennych w marcu 1942 r. Ochotniczy Pułk SS „Wariag”. Dowództwo nad nim objął kapitan SS-Hauptsturmführer Michaił Siemionow¹¹². Liczył 2500 żołnierzy i zwalczał partyzantkę komunistyczną Tity¹¹³. Następnie oddział został włączony w skład grupy Sił Zbrojnych KONR generała majora Antona Turkuła, białego oficera służącego w oddziale białego płk. Michaiła Drozdowskiego, walczącym z bolszewikami podczas wojny domowej w Rosji¹¹⁴. Po ewakuacji z Krymu został mianowany przez generała Piotra Wrangla dowódcą Pułku Drozdowskiego, później tworzył Rosyjską Armię Wyzwoleńczą¹¹⁵. Po poddaniu się III Rzeszy pułk został przetransportowany do obozu obok miasta Tarent we Włoszech, większość żołnierzy została repatriowana do

¹⁰⁷ M. Zielonka, *Rosyjskie kolaboracyjne formacje wojskowe przy Wehrmachcie i Waffen-SS (1)*, „Historia Wojsko i Technika”, nr 4, 2017, s. 75.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ S. Drobiazko, A. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 11-13.

¹¹⁰ Ibidem, s. 13-14.

¹¹¹ *Rogożyn Anatolij Iwanowicz*, <http://voldrozd.narod.ru/proekt/usa/novo-diev/Rogozin.html> (dostęp: 15.07.22).

¹¹² S. Drobiazko, A. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 14.

¹¹³ J. Solarz, *op. cit.*, s. 22.

¹¹⁴ S. Drobiazko, A. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 14.

¹¹⁵ *Turkuł Anton Wasiljewicz*, http://www.hrono.ru/biograf/bio_t/turkul.html (dostęp: 13.07.22).

ZSRS lub przekazana Josipowi Tito¹¹⁶. Turkułowi i Siemionowowi udało się uniknąć tego losu, po wojnie udali się na emigrację, gdzie prowadzili działalność polityczną i wydając różne publikacje¹¹⁷. Jedną z takich prac były wspomnienia Antona Turkuła *Drozdowcy w ognie*¹¹⁸.

1. Rosyjska Armia Narodowa

Historia tej formacji jest powiązana z postacią Borysa Smysłowskiego. Pochodził z rodziny szlacheckiej, urodził się 3 grudnia 1897 r. w miejscowości Terijoki w Wielkim Księstwie Finlandzkim¹¹⁹. W 1915 r. ukończył akademię wojskową w Petersburgu, walczył w składzie 3. Brygady Artylerii Lejbguardii i został odznaczony m.in. Orderem Św. Włodzimierza i Orderem Św. Anny IV klasy¹²⁰. Został wysłany jako student do akademii sztabu generalnego w Nikołajewie, naukę przerwał wybuch rewolucji bolszewickiej¹²¹. Dołączył do białych i walczył w rejonie Kubania i Krymu. Trafił do Polski, gdzie jako szef oddziału wywiadowczego formowanej 3. Rosyjskiej Armii w stopniu sztabkapitana zakończył służbę. W 1928 r. wyjechał do Niemiec, gdzie służył w wojsku niemieckim i Abwehrze, wrócił ponownie do Polski, gdzie wstąpił do Rosyjskiego Związku Ogólnowojskowego i łoży masońskiej¹²². Uczestniczył w kampanii wrześnieowej w roli oficera Abwehry.

Po ataku Niemiec na Związek Sowiecki w lipcu 1941 r. Abwehra utworzyła szkolny batalion Lehrbataillon für Feind-Abwehr und Nachrichtendienst, którego komendantem został Smysłowski¹²³. Szkolono w nim członków rosyjskiej emigracji i jeńców sowieckich, którzy mieli działać jako wywiad wojskowy. Liczba żołnierzy do 1943 r. wzrosła do 12 batalionów (5 tys. ludzi), jednostkę nazwano Dywizją Specjalną R.¹²⁴ Pod koniec 1944 r., po dodatkowych szkoleniach, formację przemianowano na zwykłą jednost-

¹¹⁶ S. Drobiazko, A. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 14.

¹¹⁷ *Turkuł Anton Wasiljewicz...*

¹¹⁸ A. W. Turkuł, *Drozdowcy w ognie*, Monachium 1948.

¹¹⁹ B. Holmston-Smysłowski, *Pierwaja Russkaja nacjonalnaja armija protiv SSSR. Wojna i politika*, Moskwa 2011, s. 3-4.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*, s. 4-5.

¹²² L. Molendowski, *Rosyjska Armia Narodowa – Prywatna armia generała Smysłowskiego-Holmstona*, <https://www.konflikty.pl/historia/druga-wojna-swiatowa/rosyjska-armia-narodowa-prywatna-armia-generala-borysa-smyslowskiego-holmstona/> (dostęp: 16.07.22).

¹²³ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 109.

¹²⁴ *Ibidem*, s. 110.

kę piechoty liczącą 6 tys. żołnierzy, a 10 marca 1945 r. na 1. Rosyjską Armie Narodową¹²⁵.

Gen. Własow proponował Smysłowskiemu dołączenie do Sił Zbrojnych KONR, ten jednak odmawiał, gdyż niechętny był Własowowi z powodu jego służby w Armii Czerwonej na wysokim stanowisku¹²⁶. 4 kwietnia 1945 r. Smysłowski został awansowany na generała majora. 1. RNA wyruszyła do Austrii, gdzie toczyła walki przeciwko Armii Czerwonej. Mimo heroicznej postawy poniosła znaczne straty. 18 kwietnia 1945 r. Smysłowski rozkazał przebijać się na zachód, oddział najpierw trafił do austriackiego miasta Feldkirch, gdzie dołączył do niego wielki książę i głowa carskiej rodziny Włodzimierz Kiryłowicz Romanow¹²⁷.

2 maja 1945 r. armia Smysłowskiego dotarła do granic Liechtensteinu. Książę Franz Josef von Liechtenstein wpuścił wszystkich żołnierzy i ich rodziny do swojego małego kraju, oprócz (z nieustalonych przyczyn) wielkiego księcia Włodzimierza¹²⁸. Odmówił wydania Rosjan Związkowi Sowieckiemu. 16 sierpnia 1945 r. do Liechtensteinu przybyła sowiecka komisja repatriacyjna złożona z oficerów NKWD, naciskała ona na ludzi Smysłowskiego, by wrócili do ZSRS¹²⁹. Znaczna ich część uwierzyła w obietnice amnestii. Ci, którzy wrócili do Sowietów, prawdopodobnie zostali wywiezieni na Węgry i rozstrzelani¹³⁰. Po dwóch latach Smysłowski i jego pozostali ludzie zostali zaproszeni do Argentyny przez Juana Peróna, gdzie tam utworzył Związek Suworowski¹³¹. Sam Smysłowski wrócił następnie do Liechtensteinu, gdzie dożył starości. Zmarł 5 września 1988 r¹³².

Rosyjska Narodowa Armia Ludowa

Oddział powstał z inicjatywy walczącego w wojnie domowej w Hiszpanii po stronie gen. Franco, i syna białego generała, pułkownika Igora Sacharowa oraz Siergieja Iwanowa¹³³. Z jeńców oraz rosyjskiej emigracji

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ L. Molendowski, *Rosyjska Armia Narodowa....*

¹²⁷ B. Hołmston-Smysłowski, *op. cit.*, s. 15-16.

¹²⁸ Ibidem, s. 16-18.

¹²⁹ L. Molendowski, *Rosyjska Armia Narodowa....*

¹³⁰ B. Hołmston-Smysłowski, *op. cit.*, s. 20.

¹³¹ L. Molendowski, *Rosyjska Armia Narodowa....*

¹³² Ibidem.

¹³³ M. Zielonka, *Rosyjskie kolaboracyjne formacje wojskowe przy Wehrmachcie i Waffen-SS (2)*, „Historia Wojsko i Technika”, nr 5, 2017, s. 70.

w marcu 1942 r. utworzono Rosyjską Narodową Armię Ludową w pobliżu Orszy w miejscowości Osintorf. Liczyła ona początkowo około 125 żołnierzy, w sierpniu 1942 r. już 1500¹³⁴. Wyekwipowana była w 24 moździerze, 2 samochody pancerne BA, kilka dział, 225 karabinów maszynowych oraz sowieckie karabiny powtarzalne i samopowtarzalne¹³⁵. W formacji propagowana była propaganda antykomunistyczna i antysemicka. RNNA brała udział w walkach w okolicach Dorogobuzia i Wiaźmy, działając na tyłach Armii Czerwonej oraz w walkach z partyzantami, podczas których zdarzały się przejścia na stronę Sowietów. Z tego powodu emigranci rosyjscy zostali oddaleni od dowodzenia jednostką¹³⁶. Jesienią 1942 r. RNNA została przeformowana do standardów Wehrmachtu, a jej nowym dowódcą został płk Władimir Bojarski¹³⁷. Liczebność formacji wzrosła do 8 tys. żołnierzy¹³⁸. W wyniku konfliktów z Niemcami oddział został rozformowany, a żołnierzy wycofano na tyły¹³⁹.

1. Rosyjska Brygada Narodowa SS „Drużyna”

Historia brygady jest dosyć nietypowa. W obozie w pobliżu Suwałk Władimir Gil (pseudonim „Rodionow”) w kwietniu 1942 r. założył antykomunistyczną organizację „Związek Bojowy Nacjonalistów Rosyjskich”, z której Niemcy utworzyli oddział SS „Drużyna” skierowany później do walki z polskimi partyzantami w okolicach Lublina¹⁴⁰. Pod komendą Gila-Rodionowa znajdowało się 500 żołnierzy uzbrojonych w 20 moździerzy i 200 karabinów różnego rodzaju¹⁴¹. Zimą 1942 r. sformowano drugi oddział, później wiosną 1943 r. połączono oba oddziały i włączono ludzi z obozów jenieckich w 1. Rosyjski Pułk Narodowy SS pod dowództwem Władimira Gila¹⁴². W maju 1943 r. pułk został wysłany do białoruskiego miasteczka Łuzki do walki z komunistyczną partyzantką. W lipcu liczył 3 tys. osób, byli to głównie emigranci i ludność zamieszkująca te tereny¹⁴³. Żołnierze

¹³⁴ J. Solarz, *op. cit.*, s. 25.

¹³⁵ M. Zielonka, *op. cit.*, s. 71.

¹³⁶ J. Solarz, *op. cit.*, s. 26.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ M. Zielonka, *op. cit.*, s. 73.

¹³⁹ J. Solarz, *op. cit.*, s. 27.

¹⁴⁰ I. Kowtun, D. Żukow, *1-ja Russkaja brigada SS „Drużyna”*, Moskwa 2010, s. 69-74.

¹⁴¹ S. Drobiazko, A. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 33.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ J. Solarz, *op. cit.*, s. 27.

połączonych oddziałów mieli na swoim uzbrojeniu 15 dział różnego typu, 164 karabiny maszynowe i 40 moździerzy¹⁴⁴.

Tak samo jak opisywane wyżej formacje pułk borykał się z problemem dezercji żołnierzy do partyzantki sowieckiej podczas walk w okolicy Lepla i Biegomolu w sierpniu 1943 r., gdzie Sowieci przekazali dowódcy brygady ofertę amnestii całego oddziału w zamian za wydanie im ludzi z emigracji oraz generała majora Pawła Bogdanowa¹⁴⁵. Władimir Gil spełnił życzenie sowieckie i wraz z 2 tys. przeszedł na stronę sowiecką, tworząc 1. Antyfaszystowską Brygadę Partyzancką. Resztę żołnierzy przeniesiono do Pskowa, gdzie zasilili szeregi Gwardyjskiej Brygady ROA¹⁴⁶. Oddział Gila kontynuował walki na Białorusi na tym samym obszarze. 16 września 1943 r. Rodionow dekretem Prezydium Rady Najwyższej ZSRS został odznaczony Orderem Czerwonej Gwiazdy¹⁴⁷. W maju 1944 r. brygada została otoczona przez wojska niemieckie i kompletnie rozbita, jej dowódca poległ¹⁴⁸.

Kozacki Stan

Gdy wojska niemieckie wkroczyły na teren Powołża i rogatek Kaukazu w 1942 r., Kozacy z okolic rzeki Don utworzyli sztab pod dowództwem płk. Siergieja Pawłowa. Również Kozacy kubańscy, teryscy i stawropolscy zaczęli tworzyć własne oddziały¹⁴⁹. Ataman Piotr Krasnow również brał udział w tworzeniu kozackich struktur antykomunistycznych¹⁵⁰. W listopadzie 1942 r. został utworzony 1. Pułk Kozaków dońskich złożony od 400 do 900 wyekwipowanych żołnierzy¹⁵¹. W 1943 r. pochód Armii Czerwonej zagroził ziemiom kozackim, 1. Pułk Kozaków dońskich odpierał Sowieców w Nowoczerkasku, a w lutym został rozbity¹⁵². Rozpoczął się exodus

¹⁴⁴ S. Drobiazko, A. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 34.

¹⁴⁵ J. Solarz, *op. cit.*, s. 28.

¹⁴⁶ R. Michaelis, *op. cit.*, s. 65.

¹⁴⁷ I. Kowtun, D. Żukow, *Dważdy przedawszyje. Brigada SS „Drużyna”*, Moskwa 2019, s. 600.

¹⁴⁸ I. Kowtun, D. Żukow, *1-ja Russkaja...*, s. 263-304.

¹⁴⁹ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 101, 147.

¹⁵⁰ *Pieter Nikołajewicz Krasnow*, http://www.hrono.ru/biograf/bio_k/krasnov04.php (dostęp: 18.07.22).

¹⁵¹ W. G. Naumienko, *Wielikije priedatielstwo: Kazaczestwo wo wtorej mirowoj wojnie*, Moskwa 2003, s. 22-23.

¹⁵² R. Buliński, *Kozacy w służbie Wehrmachtu. Poznaj historię Kozackiego Stanu*, https://historia.org.pl/2016/03/05/kozacki-stan-wojskowa-formacja-wehrmachtu/#footnote_5_52923 (dostęp: 18.07.22).

dziesiątek tysięcy Kozaków i ich rodzin, większość trafiła na Ukrainę, do Generalnego Gubernatorstwa i Włoch, szukając schronienia przed bolszewikami¹⁵³. W Kirowohradzie utworzono tzw. Kozacki Stan Siergieja Pawłowa. Był on w praktyce grupą uchodźców z ochraniającymi ich żołnierzami i liczył 18 tys. osób¹⁵⁴. Kozacki Stan przenośli się z miejsca na miejsce, jego żołnierze uzbrojeni w broń posowiecką używani byli do zwalczania partyzantki w Polsce i Białorusi¹⁵⁵. Niektóre oddziały kozackie brały udział w tłumieniu Powstania Warszawskiego¹⁵⁶. Oddział Pawłowa został sformowany ponownie na Białorusi w 11 pułków, do formacji trafili żołnierze z Samodzielnej Grupy Kozackiej Savoia¹⁵⁷.

Gdy dowódca Kozackiego Stanu poległ, nowym dowódcą został Timofiej Domanow. Jesienią 1944 r. Kozacki Stan został w całości przeniesiony do północnych Włoch, w rejon Tolmezzo¹⁵⁸. Tam utworzono z niego tzw. Grupę Atamana Marszewego, jej uzbrojenie stanowiły 34 działa różnego kalibru, 900 karabinów maszynowych, prawie 100 moździerzy oraz granatniki przeciwpancerne¹⁵⁹. Została podporządkowana atamanowi Piotrowi Krasnowowi i walczyła z partyzantką włoską. Pod koniec kwietnia 1945 r. ponad 31 tys. Kozaków Krasnowa i ich rodzin rozpoczęło marsz do Austrii w celu poddania się Brytyjczykom i uniknięcia repatriacji do ZSRS¹⁶⁰. Kozacki Stan, a także tzw. Rezerwa Wojsk Kozackich atamana Andrieja Szkuro, poddały się wojskom brytyjskim w pobliżu rzeki Drawy i miasta Linz¹⁶¹.

Ludzie ci zostali ofiarami tajnych porozumień w Jalcie, które przewidywały przekazanie przez aliantów zachodnich obywateli ZSRS kolaborujących z Niemcami Sowietom¹⁶². Przekazanie kozackich mężczyzn, kobiet i dzieci odbyło się w ramach operacji „Keelhaul” rozpoczętej 28 maja 1945 r., podczas której działy się rzeczy makabryczne¹⁶³. Brytyjscy żołnierze byli bezlitośni i brutalni, ludzie bez względu na płeć i wiek byli bici pałkami

¹⁵³ S. J. Newland, *Kozacy...*, s. 178.

¹⁵⁴ S. I. Drobiazko, A. W. Karaszczuk, *Wstocznym legionem i kazackimi częściami w Wiermachcie*,

¹⁵⁵ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 149.

¹⁵⁶ S. Adamkiewicz, *Kozacka rzeź powstania?*, <https://histmag.org/Kozacka-rzez-Powstania-8257> (dostęp: 20.07.22).

¹⁵⁷ R. Buliński, *op. cit.*

¹⁵⁸ S. J. Newland, *op. cit.*, s. 179.

¹⁵⁹ R. Buliński, *op. cit.*

¹⁶⁰ S. I. Drobiazko, A. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 45.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² P. Zychowicz, *Alianci. Opowieści niepoprawnie politycznie V*, Poznań 2021, s. 337-348.

¹⁶³ *Ibidem*, 360-379.

i kolbami karabinów, nawet do nich strzelano¹⁶⁴. Śmiało można powiedzieć, że to brytyjska zbrodnia wojenna. Po stronie sowieckiej czekała ich śmierć lub pobyt w łagrze. Ataman Krasnow i ataman Szkuro zostali powieszeni w styczniu 1947 r.¹⁶⁵

XV. Korpus Kawalerii Kozackiej SS

Korpus kozacki jest związany z osobą Helmutha von Pannwitza, z pochodzenia Niemca urodzonego 14 października 1898 r. w Bodzanowicach niedaleko ówczesnej granicy rosyjsko-niemieckiej, gdzie już od małego nawiązał kontakt z Kozakami i oglądał ich sztukę jeździecką¹⁶⁶. Uczęszczał do szkoły kadetów w Legnickim Polu, następnie w stopniu podchorążego został przyjęty do zapasowego szwadronu rezerwowego Pułku Ułanów im. Aleksandra III pod Legnicą, brał udział w I wojnie światowej i walczył w Karpatach, a po rozwiązaniu armii Cesarstwa Niemieckiego dołączył do oddziałów Freikorps na Śląsku¹⁶⁷. Tam walczył z powstańcami śląskimi, gdzie odniósł rany i na jakiś czas przerwał służbę wojskową. W 45. Dywizji Piechoty brał udział w kampanii wrześniowej, następnie walczył we Francji i na froncie wschodnim¹⁶⁸.

Pannwitz brał udział w formowaniu 1. Dywizji Kawalerii Kozackiej w Mławie, zakończonym 1 lipca 1943 r. W skład dywizji weszło około 15 tys. Kozaków terskich oraz dońskich z oddziału Iwana Kononowa, w dywizji służyli również Niemcy¹⁶⁹. Dowództwo niemieckie wysłało formację do walki z partyzantką komunistyczną w Jugosławii, co spotkało się z oporem Kozaków, sytuację jednak opanował ataman Krasnow, wskazując na konieczność walki z komunizmem gdzie tylko się da¹⁷⁰. Pannwitz podporządkował się Waffen SS 27 grudnia 1944 r., dywizja powiększyła się do około 30 tys. żołnierzy i została wyposażona w nowoczesną broń, m.in. karabinki StG 44 i wyrzutnie Nebelwerfer¹⁷¹. Zmieniono jej nazwę na XV. Korpus

¹⁶⁴ J. Mackiewicz, *Zbrodnia w dolinie rzeki Drawy*, <http://retropress.pl/wiadomosci/zbrodnia-w-dolinie-rzeki-drawy/> (dostęp: 22.07.22).

¹⁶⁵ S. I. Drobiazko, A. Karaszczuk, *op. cit.*, s. 45.

¹⁶⁶ W. H. Krause, *Kozacy i Wehrmacht*, Kraków 2006, s. 31.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 32.

¹⁶⁸ Ibidem, s. 34.

¹⁶⁹ S. J. Newland, *op. cit.*, s. 153.

¹⁷⁰ J. Solarz, *op. cit.*, s. 37-38.

¹⁷¹ Ibidem, s. 38.

Kawalerii Kozackiej SS. Kozacy Pannwitza walczyli z partyzantami Tity, Armią Czerwoną i sprzymierzonymi z nią oddziałami bułgarskimi, m.in. w okolicy miasta Celje, następnie zaczęli się przebijać do Austrii¹⁷². 10 maja 1945 r. poddali się Brytyjczykom, ich losy od tej pory były splecione z innymi Kozakami nad rzeką Drawą¹⁷³. Helmuth von Pannwitz podzielił los innych dowódców kozackich.

Rosjanie w Legionie Walońskim

Pod koniec lipca 1941 r. w Belgii przywódca nacjonalistycznego ruchu „Christus Rex” Leon Degrelle rozpoczął tworzenie tzw. Legionu Walońskiego (późniejszego SS „Walonia”) pod hasłem międzynarodowej krucjaty przeciwko bolszewizmowi¹⁷⁴. Do legionu dołączyli Rosjanie z utworzonego w 1929 r. Rosyjskiego Związku Imperialnego (RIS-O) w Paryżu, stawiający sobie za cel przywrócenie monarchii w Rosji, której władcą zostałby wielki książę Cyryl Romanow¹⁷⁵. Kilku jego członków walczyło w wojnie domowej w Hiszpanii po stronie gen. Franco. Legion Waloński składał się z 850 ludzi podzielonych na 4 kompanie, w tym z 20 Rosjan, m.in. braci Nikołaja i Piotra Sachnowskich oraz byłego oficera carskiej floty Georgija Czechowa, który został dowódcą 3. Kompanii¹⁷⁶. Rosjanie z Legionu Walońskiego brali udział m.in. w jednej z najcięższych bitew legionu – pod Gromową Bałką, gdzie formacja straciła 30% ludzi¹⁷⁷. Monarchiści z RIS-O utworzyli z rosyjskich jeńców Rosyjską Milicję Ludową, składającą się z kilku plutonów po około 40 ludzi¹⁷⁸. W sierpniu 1942 r. Rosjanie brali udział w natarciu w kierunku Stalingradu, następnie walczyli na terenach Kubania i Ukrainy¹⁷⁹. Na początku 1944 r. Legion Waloński został otoczony w tzw. „kotle czerka-

¹⁷² W. H. Krause, *op. cit.*, s. 271-280.

¹⁷³ S. J. Newland, *op. cit.*, s. 215-216.

¹⁷⁴ L. Degrelle, *Płonące dusze*, Białka Podlaska 2009, s. 10-11.

¹⁷⁵ S. A. Man'kow, *Russkije dobrowolcy w sostawie Waltonskiego legiona, 1941-1945 gg.*, „Nowyj czasowoj, wojenno-istoriczeskij żurnal” , 2006, nr 17-18, s. 173.

¹⁷⁶ *Ibidem*, s. 174.

¹⁷⁷ *Za caria i Otieczestwo – w formie SS. Kak sražalas' «russkaja rota» w legionie SS «Waltonija» na Wostocznom frontie*, https://zen.yandex.ru/media/two_wars/za-caria-i-otechestvo--v-forme-ss-kak-sražalas-russkaia-rot-a-v-legionie-ss-vallonija-na-vostochnom-fronte-600d6b2c27eccf7f00388d05 (dostęp: 02.08.22).

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

skim”, ponosząc wielkie straty, tak samo jak Rosyjska Milicja Ludowa¹⁸⁰. Z resztek formacji utworzono 28. Ochotniczą Dywizję SS „Wallonien”, w której służyło 100 Rosjan. Ci, którzy przeżyli, poddali się wojskom USA. Georgij Czechow, Nikołaj Sachnowski i inni monarchiści wyemigrowali później do Argentyny¹⁸¹.

Inne formy współpracy (epilog)

Oprócz powyższych formacji warto wspomnieć o pochodzącym z arystokratycznej duńsko-rosyjskiej rodziny Christianie von Schalburgu, monarchiście i antykomuniście. W 1917 r. opuścił Rosję, w 1923 r. wstąpił do armii duńskiej i tamtejszego ugrupowania faszystowskiego¹⁸². W trakcie wojny zimowej walczył po stronie Finlandii, następnie brał udział w inwazji Rzeszy na ZSRS, podczas której w 1942 r. stanął na czele Ochotniczego Legionu Duńskiego¹⁸³. 2 czerwca 1942 r. poległ w okolicach Demiańska¹⁸⁴. Jego losy przedstawiono m.in. w książce Mikkela Kirkebaeka *Schalburg – en patriotisk landsforræder*¹⁸⁵.

Rosjanie walczyli również w oddziałach zorganizowanych w krajach azjatyckich. Cesarstwo Japonii utworzyło m.in. brygadę Asano i Chanda-ocheczinski Rosyjski Oddział Wojskowy¹⁸⁶. Swoje struktury i oddziały tworzył również Kozak zabajkalski ataman Grigorij Siemionow. Chiński marszałek Zhang Zuolin utworzył z Rosjan tzw. Rosyjską Grupę Wojsk, której dowódcą został Konstantin Nieczajew¹⁸⁷. Interesujący jest fakt, że właśnie w Azji w 1934 r. białogwardziści zawiązali sojusz z Armią Czerwoną podczas jej interwencji w chińskim Sinciangi¹⁸⁸.

17 października 1955 r. (dwa lata po śmierci Stalina) Prezydium Rady Najwyższej ZSRS ogłosiło amnestię dla obywateli sowieckich służących

¹⁸⁰ S. A. Man'kow, *op. cit.*, s. 179.

¹⁸¹ Ibidem, s. 181-182.

¹⁸² E. Łukojanow, *Nieodnoznacznyj faszizm. O pierwoj połnoj biografii «patriota-priedatiela Szalburga»*, <https://gorky.media/reviews/neednoznachnyj-fashizm/> (dostęp: 01.08.22).

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ R.D. Müller., *op. cit.*, s. 183.

¹⁸⁵ M. Kirkebaek, *Schalburg – en patriotisk landsforræder*, Oslo 2009.

¹⁸⁶ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 124.

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ T. Sagdijew, *Intierwienycja w Sin'czian: kak krasnyje i bietyje stali kitajskimi «wiezliwymi lud'mi» w 1934 godu*, <https://russian7.ru/post/intervenciya-v-sinczyan-kak-krasnye-i-b/> (dostęp: 10.08.22).

w oddziałach zbrojnych po stronie Niemiec, a 3 października 1965 r. całkowicie przerwano prowadzenie dochodzeń w sprawach związanych ze zdradą ZSRS podczas II wojny światowej¹⁸⁹.

BIBLIOGRAFIA CYTOWAŃ

- Adamkiewicz S., *Kozacka rzeź powstania?*, <https://histmag.org/Kozacka-rzez-Powstania-8257> (dostęp: 20.07.22).
- Aleksandrow K., *Armija gienierała Własowa 1944-1945*, Moskwa 2006.
- Andreyev C., *Generał Własow i rosyjski ruch wyzwoleńczy*, Warszawa 1990.
- Antilewskij M., *Awiacyja gienierała Własowa*, „Istorija Awiacyji”, № 2, 2000, s. 31-38.
- Barej M., *Źródła rosyjskiego antybolszewizmu*, „Officine Historiae”, nr 5, 2022, s. 37-45.
- Buliński R., *Kozacy w służbie Wehrmachtu. Poznaj historię Kozackiego Stanu*, https://historia.org.pl/2016/03/05/kozacki-stan-wojskowa-formacja-wehrmachtu/#footnote_5_52923 (dostęp: 18.07.22).
- Curganow J., *Biełoemigranty i Wtoraja mirowaja wojna. Popytka riewansza. 1939-1945*, Moskwa 2010.
- Drobiazko S.I., Karaszczuk A.W., *Wostocznyje legiony i kazaczji czasti w Wiermachtie*, Moskwa 2000.
- Degrelle L., *Płonące dusze*, Biała Podlaska 2009.
- Drobiazko S.I., A. W. Karaszczuk W., *Wtoraja mirowaja wojna 1939-1945. Russkaja oswoboditielnaja armija*, Moskwa 1998.
- Filatowicz W.I., *Własowszczina. ROA: biełyje piatna*, Moskwa 2005.
- Gdański J.W., *Zapomniani żołnierze Hitlera*, Warszawa 2005.
- Hausser P., Zalesskij K., *Czernaja Gwardija Gitlera. Waffien-SS w boju*, Moskwa 2007.
- Hoffmann J., *Rosyjscy sojusznicy Hitlera. Własow i jego armia*, Warszawa 2008.
- Hołmston-Smysłowski B., *Pierwaja Russkaja nacyonalnaja armija protiv SSSR. Wojna i politika*, Moskwa 2011.
- Kirkebaek M., *Schalburg - en patriotisk landsforræder*, Oslo 2009.
- Kolesnik A., *ROA – Własowskaja Armija. Sudiebnoje dielo A. A. Własowa*, Charków 1990.
- Kowtun I., Żukow D., *1-ja Russkaja brigada SS „Drużyna”*, Moskwa 2010.
- Kowtun I., Żukow D., *29. Dywizja Grenadierów SS „Kamiński”*, Zakrzewo 2017.
- Kowtun I., Żukow D., *Dwaždy priedawszyje. Brigada SS „Drużyna”*, Moskwa 2019.
- Kowtun I., Żukow D., *Posobniki. Issledowanija i matieriały po istorii otieczestwiennogo kołlaboracyonizma*, Moskwa 2020.
- Krause W.H., *Kozacy i Wehrmacht*, Kraków 2006.
- Łukojanow E., *Nieodnoznacznyj faszizm. O pierwoj połnoj biografii «patriota-priedatiela*

¹⁸⁹ J. W. Gdański, *op. cit.*, s. 198.

Szalburga», <https://gorky.media/reviews/neodnoznacznyj-faszizm/> (dostęp: 01.08.2022).

Mackiewicz J., *Zbrodnia w dolinie rzeki Drawy*, <http://retropress.pl/wiadomosci/zbrodnia-w-dolinie-rzeki-drawy/> (dostęp: 22.07.22).

Man'kow S.A., *Russkije dobrowolcy w sostawie Wałtonskiego legionu, 1941-1945 gg.*, „Nowy czasowoj, wojenno-istoriczeskij żurnał”, nr 17-18, 2006.

Michaelis R., *POHA (RONA)*, Warszawa 2010.

Molendowski L., *Bitwa rosyjsko-sowiecka – 1. Dywizja ROA w obronie Berlina*, <https://www.konflikty.pl/historia/druga-wojna-swiatowa/bitwa-rosyjsko-sowiecka-1-dywizja-roa-w-obronie-berlina/> (dostęp: 03.07.22).

Molendowski L., *Rosyjska Armia Narodowa – Prywatna armia generała Smysłowskiego-Holmstona*, <https://www.konflikty.pl/historia/druga-wojna-swiatowa/rosyjska-armia-narodowa-prywatna-armia-generala-borysa-smyslowskiego-holmstona/> (dostęp: 16.07.22).

Müller R.D., *Wspólnicy Hitlera. Formacje sojusznicze Wehrmachtu na froncie wschodnim*, Warszawa 2010.

Naumienko W.G., *Wielikoje priedatielstwo: Kazaczestwo wo wtoroj mirowoj wojnie*, Moskwa 2003.

Newland S.J., *Kozacy w Wehrmachcie 1941-1945*, Warszawa 2010.

Pietr Nikołajewicz Krasnow, http://www.hrono.ru/biograf/bio_k/krasnov04.php (dostęp: 18.07.22).

Rogożyn Anatolij Iwanowicz, <http://voldrozd.narod.ru/proekt/usa/novo-diev/Rogozin.html> (dostęp: 15.07.22).

Russkij Korpus na Bałkanach. 1941-1945 goda, red. D. P. Wiertepow, Nowy Jork 1963.

Sagdijew T., *Intierwienycja w Sin'czian: kak krasnyje i bielyje stali kitajskimi «wieżliwymy lud'mi» w 1934 godu*, <https://russian7.ru/post/intervenciya-v-sinczyan-kak-krasnyje-i-b/> (dostęp: 10.08.22).

Sagdijew T., *Kakije piesni pieli w armii priedatiela Własowa*, <https://russian7.ru/post/kakije-pesni-peli-v-armii-predatelya-vla/> (dostęp: 01.07.22).

Sklarow A., *Oni molilis' za fiuriera. Kak RPC podderżywała Gitlera*, <https://argumentua.com/stati/oni-molilis-za-fyurera-kak-rpts-podderzhivala-gitlera> (dostęp: 20.05.2022).

Sokołow B., *ZSRR pod okupacją*, Warszawa 2011, s. 10-15.

Solarz J., *Armia Własowa*, Warszawa 2002.

Szostkiewicz A., *Z Bogiem i przeciw Bogu*, „Pomocnik Historyczny”, nr 6, 2011.

Thorwald J., *Iluzja. Żołnierze radzieccy w armii Hitlera*, Warszawa 2010.

Turkuł Anton Wasiljewicz, http://www.hrono.ru/biograf/bio_t/turkul.html (dostęp: 13.07.22).

Turkuł A.W., *Drozdowcy w ognie*, Monachium 1948.

Wasiljew M.W., *Pierwyj gwardiejskij batalon ROA*, „Pskow. Nauczno-practiczeskij, istoriko-krajewiedczeskij żurnał”, nr 44, 2016.

Za caria i Oteczestwo – w formie SS. Kak srażałas' «russkaja rota» w legionie SS «Wałtonija» na Wostocznom frontie, https://zen.yandex.ru/media/two_wars/za-caria-i-otechestvo

-v-forme-ss-kak-srajalas-rusaskaia-rotav-legione-ss-vallonii-na-vostochnom-fronte-600d6b2c27eccf7f00388d05 (dostęp: 02.08.22).

Zielonka M., *Rosyjskie kolaboracyjne formacje wojskowe przy Wehrmachcie i Waffen-SS (1)*, „Historia Wojsko i Technika”, nr 4, 2017.

Zielonka M., *Rosyjskie kolaboracyjne formacje wojskowe przy Wehrmachcie i Waffen-SS (2)*, „Historia Wojsko i Technika”, nr 5, 2017.

Zychowicz P., *Alianci. Opowieści niepoprawnie politycznie V*, Poznań 2021.

Zychowicz P., *Niemcy. Opowieści niepoprawnie politycznie III*, Poznań 2017.